

Dijital Dönemde Teknolojik Determinizm

İletişim çalışmalarında teknolojiyi başka tarihsel etkenlerden tecrit ederek mutlak bir toplumsal dönüşüm faili olarak değerlendiren yaklaşımların miadının dolduğu ile ilgili genel bir kanaat oluşmuştur. Teknolojik determinizm adını almış olan bu anlayış farklı cephelerden eleştirilmiş, hangi yönleriyle indirgeyici ve hatalı sonuçlara götürdüğü gösterilmiş ve bu basitleştirici düşünme tarzına alternatif yaklaşımlar geliştirilmiştir. Öte yandan, bu görüşün belirtilerini gösteren analizler, öngörüler ve açıklamalar özellikle yeni medya literatüründe, teknoloji politikalarıyla ilgili metinlerde, iyimser ya da kötümser gelecek tasavvurlarında yaşamaya devam ediyor gibi görünmektedir. Gelişmiş kapsamlı eleştirisine rağmen, teknolojik determinizm yaygın bir açıklama şeması olmayı sürdürmekte, farklı kanallardan beslenerek canlanabileceği yollar bulmaktadır.

Bu özel sayıda, iletişim çalışmalarında yerleşik anlamlar kazanmış teknolojik determinizm problemine geri dönerek, eleştirel bir zeminde bu görüşün direngenliğinin sebeplerini sorgulamayı amaçlıyoruz. Bu tür bir sorgulamayı iki yönüyle gerekli görüyoruz: Birincisi, tarihsel ve kuramsal ölçekte, bu düşünme şeklinin vaatlerini ve sınırlarını anlamaya çalışmanın, farklı boyutlarıyla dijital medya üzerine yapılan güncel çalışmalara kuramsal ve metodolojik katkılar sunabileceğini düşünüyoruz. Teknolojik determinizm belirli varsayımları paylaşan bir açıklama tarzı olarak 1960'lardan bugüne dönüşerek ilerlemiş, bu açıklama tarzı teknoloji ve toplumsal değişim ilişkisi üzerine üretken tartışma eksenlerinin belirgin kutuplarından birini oluşturmuştur. Bu görüşün farklı görünümünde sürekli yeneden belirmesinin nedenleri sorunun tarihselleştirilmesiyle açıklık kazanabilir. İkincisi, bu tür fikirlerin farklı alanlardaki eleştirileri arasında kurulacak bağlantılar, teknolojik determinizmin bir tanımlama aracı olarak hangi noktalarda yetersiz kaldığını gösterebilir. Yetersizliklerin saptanmasıyla, alternatif yaklaşımların gidermeye çalıştığı boşluklar daha büyük bir isabetle tespit edilebilir.

Teknolojik determinizmin genelleyici çıkarımlarının eleştirisinde, sınırlı çerçeveler belirleyen ve bu sorunsalla özgül bağlar kuran çalışmalar özellikle etkili olmuştur. Bu saptamadan hareketle bu sayıda yer alan makaleler veri ve anlam, yaratıcılık, dijital emek, teknoloji politikası ve dikkat ekonomisi gibi konu başlıkları özelinde dijital teknolojiyi farklı hatlar üzerinden irdeliyor. Her konu başlığı, dijital teknolojiyle birlikte belirginleşen farklı dönüşüm çizgilerini takip ederek teknolojik determinizm probleminin eklemlendiği yeni sorunları değerlendiriyor.

Sayının ilk makalesi dijital verinin hükümran doğasını teknolojik determinizm tartışmasıyla ilişkilendirerek irdeliyor. Hüseyin Köse, dijital verinin toplumsal varoluşu bütün boyutlarıyla kapsayabilecek güce sahip olup olmadığını sorguluyor ve verinin merkezi referans olduğu anlatılarda anlamın izlerinin kaybolmaya başladığını öne sürüyor. Köse'nin tartışması toplumsal hayatın veriyle bütünüyle anlaşılabilmesine olan inancın güçlenmesinin, tecrübe, bilgi ve anlamın doğasına ilişkin temel bir kavrayışı kovduğunu vurguluyor.

Mehmet Özkan Yıldırım dijital emek tartışmalarını Zygmunt Bauman'ın akışkan modernite kavramıyla birlikte düşünerek dijital dönemde emek süreçlerinin dönüşümünün bir haritasını çıkarıyor. Dijital teknolojiyle birlikte emek süreçlerinde belirginleşen esnekleşme, belirsizleşme gibi dinamiklerin Bauman'ın akışkanlık kavramıyla tarif ettiği tarihsel sürecin içindeki merkezi yerini tespit eden bir inceleme sunuyor. Dijital teknolojilerin emeğin gayri-maddileşmesine sebep olan güçlü bir tarihsel etken olarak ele alınabileceğini ve bu tarihsel sürecin daha geniş ölçekte en temel niteliğinin belirsizlik kavramında karşılık bulduğunu ileri sürüyor.

Üçüncü makalede Fidan Terzioğlu dijital platformlar ve sosyal medya ile ilgili güncel eleştirel literatürü özgün bir biçimde yaratıcılık kavramı ile ilişkilendiren bir sorunsal çerçevesinde inceliyor. Özellikle yaratıcılık, yaratıcı eylem, yaratıcı düşünce problemiyle gözetim kapitalizmi arasında bir bağlantı kurarak "yaratıcılık" kavramının psikolojik çerçevede örtük kalan toplumsal boyutunu görünür kılıyor. Sosyal ağ platformlarının dijital teknolojiyi belirli bir biçimde şekillendirerek yaratıcı düşünce ve eylemin gelişmesini engellediğini tartışıyor.

Dördüncü makalemiz interneti dönüştürmeyi hedefleyen güncel bir girişimi teknolojik determinizm tartışması ekseninde değerlendiriyor. Fırat Berksun 2019 yılında duyurulan Web Sözleşmesi'nin dijital teknolojiyi belirli ilkelere çerçevesinde dönüştürmek için önerdiği yol haritasında teknolojik determinist düşünce alışkanlıklarının hangi noktalarda devreye girdiğini inceliyor. Bu incelemenin kuramsal zeminini teknolojinin toplumsal şekillenmesi başlığı altında toplanabilecek bir eleştirel hat oluşturuyor.

Beşinci makalede Nilgün Tatal Yiğitalp Ertem ile birlikte son yıllarda gündemde olan dikkat ekonomisi tartışmasını değerlendiriyor ve bu başlık altında gelişmiş literatürün eleştirel bir incelemesini sunuyor. Dikkati bir tür meta ve sermaye olarak kavramsallaştıran farklı yaklaşımları karşılaştırıyor.

Bu sayıdaki yazıların ortak hedefinin dijital teknolojiyi farklı yönleriyle tarihselleştirmek olduğu söylenebilir. Dijital dönemde belirginleşen dönüşüm süreçlerinin dinamiklerinin anlaşılması için bu tür bir perspektifin kurulması gerektiği açıktır. Bu sayının da bu çabaya bir katkı sunacağını umuyoruz.

Prof. Dr. Nilgün Tatal (Editör)
Dr. Öğretim Görevlisi Fırat Berksun (Editör Yardımcısı)

